

Катерина Свіргун,

студентка 5 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **Г. М. Добролюжа,**

кандидат філологічних наук, доцент.

Власні назви в українських фразеологізмах

У статті проаналізовано українські фразеологічні одиниці, у складі яких зустрічається компонент «власне ім'я», а також досліджено природу та функції онімів у фразеологізмах рідної мови.

Фразеологізми, у складі яких виділяються власні назви, становлять значний шар фразеологічного фонду сучасної української мови. Ці мовні одиниці відзначаються різноманітністю структурних і семантичних типів, мають різні експресивно-емоційні та оцінні значення. Провідну роль у їх формуванні відіграє саме власне ім'я, – завдяки його наявності, фразеологізми є національно самобутніми, через колоритні імена вони повідомляють про своєрідні звичаї народу, спосіб його мислення, міфологію, історію.

Проблемі функціонування власних назв у складі фразеологізмів присвячені дисертаційні роботи Г. Манушкіної, О. Сафронової, Н. Філіппакі, О. Кудріної, Л. Степанової, Я. Лагинович, А. Кравчук та В. Бояркіна, виконані на матеріалі української, англійської, французької, німецької, чеської, польської та російської мов. На основі зазначеного можна зробити висновок про те, що у цій галузі ведуться досить активні дослідження. Однак аналіз української ономастичної фразеології трапляється досить рідко, що дозволяє говорити про недостатність опрацювання цього питання у вітчизняному мовознавстві.

Метою і об'єктом нашого наукового багатоаспектного аналізу стали українські фразеологічні одиниці з ономастичними компонентами.

Під ономастичними компонентами розуміємо переосмислені власні назви (оніми) – вторинні, видові назви, що доповнюють і уточнюють первинну, загальну номінацію і служать для розрізнення називних одиниць одного роду. Маємо на увазі компоненти, похідні від топонімів, антропонімів, міфонімів, зоонімів, псевдо власноіменні утворення [3].

Питання про необхідність дослідження природи та функцій онімів у складі фразеологічних одиниць порушували вчені протягом десятиліть. Так, російський мовознавець Ф. Буслаєв звернув увагу на музичну основу, наявну в ономастичних компонентах прислів'їв та приказок. Учений зазначав, що під впливом гри слів, зумовленої явищем паронімії, оніми набувають нового значення, піддаються різноманітним асоціаціям. Римуючись зі зрозумілими словами рідної мови, незрозумілі за внутрішньою формою оніми одержали додатковий специфічний зміст, який поширився за межі фольклору. Предметом спостереження дослідника стали пластична та виражальна функції ономастичного компонента, його потенційне узагальнене значення. Подібні думки обстоював відомий мовознавець і фольклорист В. Даль, підкреслюючи, що основною є римо- та ритмотворча роль онімів, визнаючи, проте, й функцію характеристики об'єкта. Звичайно, думка про уведення онімів у фразеологічну тканину для утворення рими дуже слушна. Однак у фразеологізмах кожен елемент має бути вагомим, насиченим інформацією, що пов'язано з емоційно-експресивними характеристиками цих одиниць. Тому однією з найважливіших причин функціонування ономастичного компонента у складі фразеологізмів є узагальнене значення імені, близьке до значення соціально-оцінного відповідника. Така ідея є ключовою для робіт відомого діалектолога, етнографа Д.Зеленіна та мовознавця, представника французької соціологічної школи Ж.Вандрієса.

Можна виділити такі групи онімів, що входять до складу фразеологічних одиниць:

1) антропоніми, що дають широкий спектр категорій імен, що, у свою чергу, пов'язано з історією, культурою, особливостями психології людей, із традиціями;

2) зооніми, що становлять особливий розділ ономастики із власними традиціями та чітко вираженими національно-культурними особливостями різних народів;

3) міфоніми, до складу яких входять назви тварин, рослин, народів, географічні та космічні об'єкти, імена людей, які в реальності ніколи не існували;

4) топоніми, що охоплюють категорію географічних об'єктів;

5) етніміми, до складу яких входять назви етнічних спільнот (нації, народи, племена). Не зважаючи на те, що деякі лінгвісти вважають, що етніміми не входять до складу ономастичної лексики, вони містять цінну історичну інформацію стосовно вивчення народів світу та дослідження розвитку мов.

Автори книги «Життя слова» В. М. Русанівський та С. Я. Єрмоленко вважають, що появу власного імені зумовлювала необхідність виокремити когось чи щось із ряду подібних осіб чи предметів. З часом індивідуалізовані власні імена перетворювалися на називні, тобто на узагальнені назви, і, позначаючи певне явище, певну рису вдачі людини, ставали засобом типізації. Таким чином, багато власних імен з повсякденного вжитку переходили, органічно укріплювалися в живу фольклорну стихію, стаючи лексичною окрасою народних афоризмів [4].

Немає такої галузі життя, буття народу, які б не характеризувались усталеними зворотами. У фразеологізмах виражаються явища розумової діяльності (*у всякого Мусія своя затія; Дуня з водокачки; сплітати Химині кури; одному Богу відомо*), психічного стану (*от тобі, Гапко, і Київ; у Сірка очі позичити; жити в Бога за пазухою*), стосунки між людьми (*не вмер Данило – болячка задавила; Кузьма Дем'яну рідний Федір; на тобі, Гавриле, що мені не миле; парочка – Мартин і Одарочка*), стану

людського організму (*іти до Омелька; швидка Настя; спасибі Богу, наївся, їй-богу*), дається оцінка людей, явищ, дій (*який Сава, така й слава; казала Настя, як удасться; мели, Іване, доки вітру стане*) тощо [2], [5].

Серед українських фразеологізмів є традиційні формули: власне українські каламбури (*на городі бузина, а в Києві дядько; велике свято, що Гриць у церкві*), доброзичливі побажання (*Бог на поміч!*), припрошування (*Господи Всевишній, чи я в тебе лишній, чи я коли в церкві бував, чи я коли шинок минав?*) [2], [5].

На характер власної назви впливає ряд таких факторів, як географічне середовище, культура та релігія народу, соціальне середовище та інше. Оскільки власні назви нерозривно пов'язані з різними сферами людської діяльності на певних етапах, то вони містять значний історичний та національно-культурний потенціал.

Сучасний мовознавець В. Герасимчук особливо акцентує увагу на тому, що власні імена в українських фразеологізмах мають різноманітне смислове навантаження. Є фразеологізми «історичні», завдяки названям у них іменам можна «прочитати» сторінки з нашого минулого. Їх можна знайти в кожному фразеологічному словнику, наприклад: *Зле, Романе, робиш, що литвином ореш* (ідеться про князя Романа Ростиславовича, який, перемігши литвинів (білорусів), став їх упрягати до плуга і таким чином «освоював» нові місця). Приказку про іншого князя, добрішого, записав М. Максимович: *Князь Борис все плуги кував та людям давав*. Особливою прихильністю і повагою пройняті фраземи, присвячені Б. Хмельницькому, завдяки якому український народ відчув себе творцем власної історії: *Висипався Хміль із міха та показав ляхам лиха; За старого Хмеля людей була жменя* тощо [1; 43].

У сучасній українській мові фразеологізми із власними іменами описано за джерелами походження (Л. Скрипник, О. Кудріна), характером компонента “власне ім'я” (М. Разумейко, Є. Регушевський, Н. Москаленко), з погляду його семантичних видозмін (М. Алефіренко, Є. Отін, В. Познанська), розглянуто структурну організацію цих фразеологізмів (Л. Скрипник),

здійснено їх семантичну систематизацію (Н. Пасік), однак багато питань ономастичної фразеології недостатньо розроблені або зовсім не підлягали науковому опрацюванню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук В. Власні імена в українських фразеологізмах // Дивослово. – 2005. - № 4. – С. 43-47.
2. Доброльожа Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. – Житомир: Волинь, 2010.
3. Пасік Н. Власні імена в українській фразеології. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К., 2000.
4. Русанівський В., Єрмоленко С. Наші імена та прізвища. Власні назви // Життя слова. – К., 1978.
5. Удовиченко Г. Фразеологічний словник української мови. В 2 т. – К.: Вища школа, 1984.